

WIRTHNÉ DIERA BERNADETT

EGYHÁZI HÁLÓZATOK VERSUS ÁLLAMBIZTONSÁGI HÁLÓZATOK

Katolikus kisközösségek a hatvanas évek első felében

KIVONAT: A második világháború lezárultával új korszak kezdődött az egyházak számára. A korábbi politikai, gazdasági és társadalmi jelenlétük gyökeresen megváltozott. Új körülmények között, új hatalmi szereplőkkel kellett megtalálni az ország újjáépítésének és az élet normalizálásának lehetőségét.

A katolikus hívek többsége számára a vallásgyakorlás egyre szűkülő keretei azt is jelentették, hogy maguknak kellett megteremteni a feltételeket saját és gyermekeik lelki fejlődése számára. A kisközösségek születésének fontos motivációja volt, hogy a szülők folyamatosan keresték annak az útját, hogyan tudnák biztosítani gyermekeik számára a vallásos nevelést, ahol nemcsak az ismeretek átadása, hanem értékek, magatartásminták továbbadása zajlik. Ezek a kisközösségek bűvópatakként őrizték meg a hitéletet, az erkölcsi és vallási nevelés csíráit, így nem csoda, hogy a diktatúra elsődleges ellenségnek tekintette ezen csoportok tagjait. Állambiztonsági megfigyelésük, megfélemlítésük folyamatos volt. Jelen tanulmány a hatvanas években lefolytatott nyomozás, az úgynevezett „Fekete Hollók” elleni eljárás állambiztonsági módszereit ismerteti.

KULCSSZAVAK: vallásüldözés, egyházi élet, kisközösségek, koncepciók perrek, állambiztonság, megfigyelés

Katolikus kisközösségek helyzete 1945 után

A második világháború lezárultával új korszak kezdődött az egyházak számára. A korábbi politikai, gazdasági és társadalmi jelenlétük gyökeresen megváltozott. Új körülmények között, új hatalmi szereplőkkel kellett megtalálni az ország újjáépítésének és az élet normalizálásának lehetőségét. Jelen tanulmányban nincs lehetőségünk arra, hogy részletesen tárgyaljuk azokat a folyamatokat és jelenségeket, amelyek a Magyarországon működő egyházakat és felekezeteiket érintették, csupán a témánk szempontjából legfontosabb eseményekre teszünk utalást.

Az első komoly jel, amely aggodalommal tölthette el az egyházakat, a földosztás elrendelése volt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányt alkotó pártok között összhang volt abban a tekintetben, hogy földosztásra, a nincstelenek földhöz juttatására szükség van, annak mikéntjében azonban jelentős eltérések mutatkoztak. A javaslatok közül – bizonyíthatóan Vorosilov marsall és a SZEB nyomására – a legradikálisabb került elfogadásra, amelyet a Nemzeti Parasztpárt dolgozott ki és a Kommunista Párt is támogatott.¹ Nemcsak a politikai pártok támogatták az intézkedést, de a katolikus egyház sem zárkózott el előle. Az 1945. május 24-i püspöki konferencián a következő kijelentés hangzott el: „A püspöki kar már régebben leszögezte, hogy nem ellensége egy egészségesebb birtokmegosztásnak, sőt az egyházi nagybirtok felosztásának sem, ha intézményeinek fenntartásáról másképp gondoskodnak...”² A rendeletet azonban korábban, 1945. március 17-én elfogadta az Ideiglenes Nemzeti Kormány.³ A földosztás során nem vették figyelembe azt a tényt, hogy az egyházi birtokok célvagyonként szolgáltak, és iskolákat, kórházakat tartottak fenn belőlük, hanem kárptólás nélkül megfosztották az egyházakat anyagi alapjuktól. Ez az egy-

1 Balogh 2017, 646.

2 Beke 1996, 29–30.

3 A rendelet szövegét közli: Balogh 1980, 481–493.

oldalú lépés jelezte, hogy megkezdődött a társadalom életéből való fokozatos kiszorításuk.

Az ifjúság nevelése és a kisközösségek szempontjából az egyik legfájdalmasabb lépés, az egyesületek feloszlatása volt. Rajk László belügyminiszter 1946 júniusában – a Teréz körúti gyilkosságként elhíresült eseményre válaszul – döntött az egyesületek működésének betiltásáról.⁴ A két világháború között virágzó, a társadalom valamennyi részét lefedő alternatív közösségi élet megsemmisítése egyszerre szolgálta a kommunista párt hatalmi törekvéseit és a civil szféra felszámolását. A fiatalok nevelésére és támogatására létrejött katolikus mozgalmak – KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Tanácsa), a KALÁSZ (Katolikus Leánykörök Szövetsége), a KIOE (Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete), az EMERICANA („Imrés Szövetség”, a katolikus egyetemisták egyesülete), a Kolping család-egyesület, a cserkészlet és a Mária kongregáció – széleskörű tagsággal és társadalmi beágyazottsággal bírtak. A feloszlatásuk után több csoport és közösség nem adta fel életét, hanem alkalmazkodva az új helyzethez, más utakat kerestek a működésre. Ez sok esetben azt jelentette, hogy a csoport tevékenysége és gyakorlati működése ugyanaz maradt, csupán a külsőleg látható formákat változtatták meg. Tipikus példája volt ennek, ahogy cserkészcsapatokból indián törzsek lettek, és úgy folytatták életüket.⁵ 1946 és 1948 között ezt viszonylag háborítatlanul tehették, de a felekezeti iskolák államosítása⁶ után egyre kevésbé lehetett nyíltan kirándulni, tábortokat szervezni. Az államosított iskolák – leginkább a szerzetesrendek fenntartásában működő gimnáziumok – tanulói és tanárai mindent megtettek annak érdekében, hogy biztosítsák a gyerekek és fiatalok további vallásos nevelését. Különös gondot fordítottak arra, hogy megtalálják és felkészítsék azo-

4 Romsics 2005, 290.

5 Ivasivaka–Arató 2006, 69–70.

6 A törvénytervezet 1948. június 15-én sürgősséggel nyújtotta be Ortutay Gyula, a parlament másnap elfogadta *Az 1948. évi XXXIII. törvény a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vétele és személyzetének állami szolgálatba való átvétele tárgyában* című törvényt. A törvény rendelkezése folytán 4987 egyházi fenntartású intézmény (óvoda, alap- és középiskola, tanítóképző, óvónőképző) került állami kézbe, amelynek több mint fele (63%) a római katolikus egyházé volt.

kat a fiatalokat, akik képesek összefogni a kisebbeket, ezzel a szülők oldaláról megfogalmazódott nevelési igényt elégítették ki. 1948-tól elindult, 1949-től, a fakultatív hitoktatás bevezetésével⁷ fokozatosan szerveződött meg az iskolán kívüli hitoktatás rendszere. Az iskolai vallásoktatás lehetőségét rendkívül szűk keretek közé szorították, a vonatkozó rendelet szerint: „A hitoktatót a vallásoktatáson kívül egyéb iskolai nevelőmunkára (helyettesítés, felügyelet a kirándulásokon vagy óráközökben stb.) beosztani nem lehet. A hitoktató nem vehet részt a tantestület értekezletein és az iskola épületében csak a vallásoktatás ideje alatt tartózkodhat. A vallásórát az utolsó tanítási óra után kell megtartani. Vallásórát csak az iskola épületében lehet tartani. A hitoktató a tanulókat az iskolán kívül semmiféle más foglalkozásra nem vonhatja össze.”⁸ A rendelet gyakorlatilag megtiltotta a hitoktatásban résztvevő papok és szerzetesek számára, hogy korábbi intenzív nevelésüket folytassák, ezért más utakat kerestek, és ministránsok összefogásával, énekkarok szervezésével vagy csupán kis létszámú hittancsoportok összegyűjtésével gondoskodtak a gyerekek és fiatalok hitbéli képzéséről. Ez a fajta, alulról induló, a hit megélésére törekvő mozgalom az egész ország területén jellemző volt, hiszen mindenhol voltak papok, szerzetesek, több esetben világiak, akik vállalták a kockázatot a következő nemzedék hitbéli neveléséért.

1950. szeptember 7-én alapvető változás állt be a fenti sémában. Az Elnöki Tanács 34. számú törvényerejű rendeletével⁹ megvonta a szerzetesrendek működési engedélyét. A vallásszabadság demonstrálására négy rend esetében engedélyezték a korlátozott működést és rendszerként két-két középiskola fenntartását.¹⁰ A rendelettel tíz-tizenkétezer férfi és női szerzetest kényszerítettek

7 Az addig kötelező iskolai vallásoktatást a következő módon szüntették meg: „A Magyar Népköztársaság Alkotmányának 54. §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezésnek megfelelően a vallásoktatás az iskolákban nem kötelező.” Balogh–Gergely 2005, 894.

8 Balogh–Gergely 2005, 953.

9 A rendelet szövegét közli: Balogh–Gergely 2005, 947–948.

10 A bencések Pannonhalmán és Győrött, a ferencesek Esztergomban és Szentendrén, a piaristák Budapesten és Kecskeméten, a Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolánövérék Budapesten és Debrecenben tarthattak fenn iskolát. Az oktatás és a rendi élet fenntartására hatvan főben határozták meg egy-egy rend létszámát, azok, akik nem kerültek be, „kereten

gyökeresen új élethelyzetbe, akik esetleg egyházi, de sok esetben civil pályán kényszerültek megélhetést találni.¹¹ Az iskolából kinövő „illegális” hitoktatás kialakulása az iskolák államosításához köthető, hiszen a rendi gimnáziumokban tanuló fiatalok nagy része nem akarta feladni vallásos világnézetét. Ők mindenáron folytatni akarták hitbeli képzésüket, ezért az iskolából eltávolított szerzetes tanárok ministránsköröket, énekkarokat, kisebb csoportokat, nyelvtanuló köröket szerveztek, amelyekben elsősorban azon volt a hangsúly, hogy az adott keretek között hogyan tudják megőrizni kereszténységüket. Ezek a foglalkozások abban a pillanatban váltak „illegálissá”, amikor a szerzetesrendektől megvonták a működési engedélyt, és a szerzetesek vagy egyházmegyei szolgálatba kerültek át, vagy a civil életben kellett boldogulást találniuk. Közülük többen elköteleződtek a fiatalabb nemzedékek mellett, és korábban gyakorolt nevelőmunkájukat nem adták fel, hanem az állami rendelkezésekkel szembe szállva folytatták a létrehozott csoportok mentorálását és a vezetők lelki kísérését.

A csoportok élete a Rákosi-diktatúrában

Piarista kötődésű csoportok

Az egyik legnagyobb kiterjedésű csoportosulás Bulányi György piarista szerzetes nevéhez köthető, aki az inspirációt egy Magyarországon átutazó jezsuita szerzetestől¹² kapta. Ő azt állította, hogy a kommunizmus térfoglalása miatt kö-

---

kívüli” szerzetesek lettek. Helyzetük azért is volt egészen különös, mert az állam által engedélyezett rend tagjaként nem illették meg őket azok a lehetőségek, amelyekkel a kereten belüliek rendelkeztek; gyakorlatilag minden pasztorális tevékenységük államellenesnek minősült. Témánk szempontjából fontos jelezni, hogy ilyen kereten kívüli szerzetesek voltak Bulányi György, Juhász Miklós és Lénárd Ödön piarista atyák.

11 A női szerzetesek túlélési stratégiáira lásd: Bögre–Szabó 2010.

12 Minden valószínűség szerint Stjepan Tomislav Poglejen jezsuita szerzetesről van szó. A kérdésről részletesen: szól Benyhe 2015.

zel az idő, amikor az egyház csak házanként összegyűlt kisközösségekben tud élni, ezért néhány hónapos debreceni tartózkodása alatt négy kisközösséget hozott létre. Továbbutazása előtt a bázisközösségekből egyet (a diákok csoportját) Bulányi Györgyre bízta, aki az említett diákközösség mintájára több csoportot is szervezett, hiszen tanár lévén közel állt a fiatalokhoz. A szervezőmunkában rendtársai között társakra talált Juhász Miklós és Török Jenő személyében. A kisközösségi élet – Bulányihoz köthető – megszervezésére Budapesten kívül Debrecenben és Szegeden is sor került, utóbbiban Kovács Mihály piarista atya munkája kapcsán.¹³ A rendőrségnek hamar szemet szúrt a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején kibontakozó kiscsoportos élet, és mivel nem voltak pontos ismeretei a „föld alatt” szerveződő egyházzal, illetve a hozzájuk csatlakozott emberekről, ezért kezdetben minden olyan csoportot, ahol hitoktatással foglalkoztak Bulányi Györgyhez kapcsoltak. „Szervezkedésük” felszámolására 1952-ben került sor, amikor Bulányit és nyolc társát letartóztatták és elítélték.¹⁴

Ciszterci gyökerű csoportok

A fiatalok nevelése területén legnagyobb tapasztalata az iskolákat fenntartó szerzetesrendeknek volt. A piaristák mellett a ciszterciekre térünk ki, akik nagyhírű gimnáziumaikat nem kapták vissza 1950-ben, és az iskolák államosítását követően szinte azonnal új lehetőségeket kezdtek keresni a tanítványaikkal való kapcsolattartásra. Az államosítás után mind a négy ciszterci gimnázium mellett megindult a diákok összefogása. Budapesten és Egerben az segítette a szerzeteseket, hogy nemcsak iskolájuk, hanem plébániájuk is volt, ezáltal több személylyel tudták megszervezni a hitoktatást. Természetesen nem minden ciszterci

¹³ A Csongárd megyében kibontakozó ifjúsági munkára lásd: Mezey 2015.

¹⁴ Havasy 1990, 182. A pert 1952. december 10-én tárgyalta a Budapesti Megyei Bíróságon. Az ítélet szerint a következő büntetést rótták a vádlottakra: Bulányi György életfogytiglan, Juhász Miklós 14 év, Lakos Endre 10 év, Ikvay László 10 év, Vadas Éva 10 év, Jolsvay Hedvig 8 év, Sigmond Ernő 10 év, Sötér Tibor 7 év, Braun István 7 év börtönbüntetés. Az ítélet (töb-bek között) Vadas Éva 1961-es peranyagában maradt fenn: BFL 4. f. 9263/1961. Kemény Bertalan és társa, 109–118.

folytatott „illegális” hitoktatást, néhány – a fiatalok iránt – különösen elkötelezett szerzetes gyűjtött maga köré kisebb-nagyobb csoportokat. Barlay Szabolcs a fővárosban alakított csoportokat, nemcsak fiatalok, hanem férfiak és nők részére is, ez utóbbiakat konventeknek nevezték. A budapesti ciszterci plébánia különösen fontos szerepet játszott a kerület hitéletének megszervezésében, és a környéken működő atyák több felnőtt csoportot is vezettek.¹⁵ Székesfehérvárott Trimmer Elek, Pécsen Wöllner Ferenc, Egerben Hervay Ferenc fejtett ki nagyszabású ifjúsági munkát. A ciszterciek miután állami kereten kívül maradtak, nem volt „törvényes” lehetőségük az ifjúsággal való foglalkozásra, ezért a különböző csoportokkal titokban találkoztak.

Cserkészek

Szorosan a katolikus iskolákhoz tartoztak a gyerekek tanításon kívüli neveléséhez kapcsolódó mozgalmak, köztük is kiemelkedően a cserkészlet. A mozgalom a vallásérkölcsi nevelés egyik legfontosabb bázisa volt a két világháború közötti Magyarországon, nemcsak a katolikusok körében.¹⁶ A cserkész-vezetők és cserkész-papok sem tűntek el nyomtalanul a szervezet betiltása után, hanem sok esetben folytatták csoportjaik vezetését. A megváltozott körülmények között a cserkészek tíz törvényét is az új helyzethez igazították, a törvényben szereplő cserkészt tetszés szerint lehetett indiánnak, magyar ifjúnak vagy krisztusi magyar ifjúnak nevezni. Eszerint a következőképpen alakultak át a törvények az ötvenes években: 1. A krisztusi magyar ifjú első kötelessége az engedelmeség. 2. A krisztusi magyar ifjú teljesíti kötelességeit, melyekkel Istennek, Egyházának, Hazájának és embertársainak tartozik. 3. A krisztusi magyar ifjú nem dicsekszik és tud hallgatni. 4. A krisztusi magyar ifjú – ahol tud – segít. 5. A krisztusi magyar ifjú másokkal szemben gyengéd, magával szemben szigorú. 6. A krisztusi magyar ifjú a természetben Isten alkotását látja, ezért jó az állatokhoz és kíméli a növényeket. 7. A krisztusi magyar ifjú szereti a csendet, az

¹⁵ Turócziné 2017.

¹⁶ Tabajdi 2017.

elmélyedést és az imát. 8. A krisztusi magyar ifjú vidám, de meggondolt. 9. A krisztusi magyar ifjú becsületes. 10. A krisztusi magyar ifjú testében és lelkében tiszta. Jelmondat: „Krisztusibb ember, magyarabb magyar!”¹⁷ A törvények közül erényként emelkedett ki a hallgatás művészete, amelyet a korszakban *disciplina arcani*-nak is neveztek. A fogalom a kereszténység korai időszakához vezet vissza, amikor a hit (lényegi) tanítását és a szentmise bizonyos részeit titokban tartották azok előtt, akik nem tartoztak közéjük. Az üldözések hatására még erősebbé vált ez a gyakorlat, és a XX. század második felében, előszeretettel utaltak rá azok a papok és lelkészek, akik vállalták a csoportok megszervezését és irányítását.

A cserkészet, illetve annak módszereit használó csoportok felszámolása hosszabb folyamat volt. Azok a vezetők, akiket a „Fekete Hollók” ügyben ítélték el több mint egy évtizedes „illegális” hitéletet tudhattak maguk mögött. Néhány lelkipásztor különösen fontosnak érezte a fiúk cserkész módszerekkel való nevelését, például Kölley György¹⁸ Budapesten, majd Dunabogdányban tevékenykedett ilyen szellemben, vagy Arató László, Bolváry László és Csonka Ferenc¹⁹ Pécsen. A Mecsek szomszédságában elterülő város – egyrészt vallási hagyományai, másrészt szerencsés fekvése miatt – különösen alkalmas volt arra, hogy kirándulások, túrák alkalmával mélyítsék hitüket a fiatalok. A cserkészet eszközeit (kalandos próbatételek, fizikai és szellemi kihívások, túrázási ismeretek átadása stb.) azonban sokkal szélesebb körben használták, és a legtöbb „illegális” csoportnál megtalálhatók egyes elemei. Nem szorosan a cserkészethez köthető papok – Hervay Ferenc, Barlay Ödön – és világiak – Nobilis György, Gáldi Zoltán, Rozgonyi György – is rendszeresen vitték kirándulni a gyerekeket, egyfelől azért, mert az iskolás korosztálynak megfelelő elfoglaltságnak látszott, másrészt azért, mert a hegyekben túrák alakalmával nyugodtan, kíváncsi szemek és fülek nélkül tudtak beszélni hitbeli kérdésekről.

17 Ivasivka–Arató 2006, 79.

18 Czajlik 2017, 110–115.

19 Várdai 2017, 72–78.

Regnum Marianum mozgalom

A katolikus kisközösségek egyik legkarakteresebb csoportja a Regnum Marianum Mozgalom volt. A XX. század első felében alakult világi papi közösség a külvárosokban kallódó fiúk összefogását tekintette fő feladatának. Hitoktatói munkájuk mellett szabadidejüket is a fiatalokkal töltötték, így lehetőséget adtak nekik a társadalmi felemelkedésre. A Regnum lelki és szellemi hátterét Prohászka Ottokár, majd Shvoy Lajos székesfehérvári püspökök biztosították. A két világháború között csak fiúk nevelésével foglalkoztak, feloszlásuk után (ez a Damjanich utcai házuk bezárását jelentette) azonban a fiúcsoportok mellett fokozatosan megjelentek a lányok csoportjai is. A Regnum sajátos útja – hasonlóan a cserkészethez – a közösen megélt élményeket és a hit megélését jelentette.²⁰ A regnumi atyákat 1961-ben, a „Fekete Hollók” ügy kapcsán ítélték el először, de utána még két alkalommal álltak bíróság elé ifjúságnevelő munkájuk miatt: 1965-ben és 1971-ben.

A munkásfiatalok felkarolója, a KIOE

A Regnum mellett szintén a két világháború között alakult ki és indult fejlődésnek a Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete (KIOE). A szervezet bizonyos szempontból sajátos missziót töltött be azzal, hogy a tanoncokat és szakmunkástanuló fiatalokat próbálta összefogni, segíteni tanulmányaikat és elhelyezkedésüket. Tanoncotthonokat alapítottak, ahol a vidékről feljött munkásfiatalok szállást kaptak és tanuláson kívüli képzésükről is gondoskodtak. A mozgalom a fővárosban volt a legjelentősebb, de vidéken is voltak csoportjai. A papi irányítók mellett munkásifjú vezetők is foglalkoztak a fiatalokkal, így a KIOE-ban megvalósult a világiak bevonása a pasztorációba. A szervezetet – a többi katolikus egyesülettel együtt – feloszlatták, de „illegálisan” a KIOE-csoportok is próbáltak tovább működni, mert a tagok között kialakult kapcsola-

20 Soós 2017a, 18–22.

tokat és a múltban megélt közös tapasztalatokat nem lehetett egyik percről a másikra annulálni.²¹ A KIOE főtitkára Ikvay László volt, akit 1961 előtt is már felelősségre vonták a fiatalok körében végzett munkája miatt. 1952-ben Bulányi Györggyel együtt ítélték el az első olyan perben, amelyben fiatalok hitre nevelését minősítették államellenes szervezkedésnek.

A katolikus kisközösségek identitása

A katolikus hívek többsége számára a vallásgyakorlás egyre szűkülő keretei azt is jelentették, hogy maguknak kell megteremteni a feltételeket saját és gyermekeik lelki fejlődése számára. A kisközösségek születésének fontos motivációja volt, hogy a szülők folyamatosan keresték annak az útját, hogyan tudnák biztosítani gyermekeik számára a vallásos nevelést, ahol nemcsak az ismeretek átadása, hanem értékek, magatartásminták továbbadása zajlik. A szülők irányából érkező igény így szerencsésen összetalálkozott azzal a felajánlással, amelyet sok szerzetes és pap tett azáltal, hogy különböző profilú csoportokat hoztak létre. A lekipásztorok tisztában voltak azzal, hogy a megváltozott társadalmi környezet nem segíti a hit megélését, ugyanakkor lehetőséget láttak abban, hogy minden körülmény ellenére kiálljanak örök értékeik mellett, és a fiataloknak aktualizálják azokat: „[...] Ne hagyomány legyen, amit a szülők gyermekeiknek átadnak. Ez nem elégséges ahhoz, hogy öntudatos legyen a hit. Áldozatvállalással, apostolkodással törekedjünk arra, hogy keresztény világnézetük öntudatos legyen [...] Fontos dolog megérteni, hogy a mai gyerekek egészen más világban születtek, mint mi, azóta óriási társadalmi változások következtek be. Rugalmasságra van szüksége a szülőknek, hogy ne külsőségekhez ragaszkodják, hanem megértse és próbálja az örök keresztény eszméket, a fő törvényeket megvalósítani és gyermekeinek átadni. Szép és hősiesség feladatunk ez, amelyre vállalkoznunk kell. Minden nehézség és csalódás ellenére is gondolnunk kell a mérhetetlen felelősségre és szép küldetésre, amely reánk vár.”²²

21 Soós 2017b, 66–71.

22 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 76. (A jelentés 1960. február 19-én készült.)

A korszak egyházi gondolkodói számára nemcsak az ateista diktatúra jelentett kihívást, hanem a lassanként előretörő szekularizáció is. Az ötvenes évek folyamán számos egyházi kiadvány (szamizdat) született, amely egyszerre próbálta pótolni a megszüntetett katolikus könyvkiadást, bekapcsolni a magyar egyházat a nemzetközi katolikus világba és segítséget nyújtani a teológia iránt mélyebben érdeklődő egyházi és laikus közönségnek. Ezek az írógépen készített, sokszor indigóval, vagy más kezdetleges technikával sokszorosított jegyzetek nagyon komoly szellemi háttérrel tettek tanúbizonyságot. Reflektáltak a kihívásokra, és próbálták elmélyíteni a hívek vallásos életét. Már a címében is sokatmondó (Szükségletek és hiányok...) brossúrát idézett a politikai rendőrség arra vonatkozóan, milyen kihívások előtt áll az egyház: „A mai ember a realitások embere. Ha nem tudjuk megértetni, hogy a kereszténységnél még a legmélyebb misztika is realizálható valóság, eltévesztjük a hangnemet, melyen valaha is megérthetnénk egymást. [...] Az alkalmazott matematika, alkalmazott lélektan, alkalmazott szocializmus világában rá nem jönni, hogy az alkalmazott kereszténységnek van csak jövője [...] vétkes vakság.”²³ Úgy tűnik, hogy voltak papok, szerzetesek, és több esetben világiak is, akik megértették, hogy kockázatniuk kell saját megélhetésüket, egzisztenciájukat, szabadságukat, végső soron az életüket is, ha segíteni akarják a következő nemzedék keresztény értékek szerinti nevelését. A vezetők pedig nemcsak a kockázatot vállalták, hanem a hit gyakorlati megélésére helyezve a hangsúlyt, olyan mintát adtak a következő nemzedék számára, amely korszerűségével segített kialakítani és megőrizni a fiatalok keresztény identitását.

A vallásszabadság értelmezése

A katolikus kisközösségekben megvalósuló vallásgyakorlatot a hatalom „illegális”-nak minősítette, ezért ezt a létező és szerteágazó világot indulásától fogva a belügyi szervek megfigyelése középpontjába állította. Különböző módszerek-

23 Részlet a Hiányok és szükségletek [a magyar katolikus egyházban] című egyházi (szamizdat) kiadványból. ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 73. (A jelentés 1960. február 19-én készült.)

kel próbálták feltérképezni a vezetőket és csoportjaikat, valamint folyamatosan gyűjteni az információkat, amelyek bizonyítékként szolgálhattak egy esetleges eljárásban. A csoportok rendőrség általi felszámolást és bíróság elé állítását csak úgy tudták elérni, ha bizonyították: törvénybe ütköző tevékenységet folytattak. Mivel az 1949. augusztus 20-án elfogadott alkotmány 54. paragrafus²⁴ biztosította és garantálta a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlását, ezért csupán vallásos indok miatt nem lehetett elítélni senkit. Mégis az ötvenes években és a későbbiekben is folyamatosan ítélték el férfiakat és nőket azért, mert gyerekek, fiatalok vallásos képzésével foglalkoztak. A törvény által garantált szabadságjog és a megvalósulás közötti különbséget valószínűleg az adta, hogy a felek (az állam, illetve az egyház) másként értelmezték a vallás „gyakorlását”. Az állam a templom falai között, lehetőleg csak a liturgia megünneplésére vonatkoztatta a vallásszabadságot, ezért például nem, vagy csak korlátozott mértékben lehetett a liturgiához kapcsolódó körmeneteket végezni. Az ifjúsággal való foglalkozás – a szentségek felvételének előkészületén túl – pedig tiltott volt.²⁵ Az egyház – főleg a kisközösségi életben részt vevők – álláspontja viszont az volt, hogy a kereszténység az egész életet és annak minden területét meghatározó életforma, ezért beletartozik a liturgikus élet, a hitben való folyamatos mélyülés, sőt a hittanon tanultak gyakorlati megvalósítása kiránduláson, baráti találkozások alkalmával. Lénárd Ödön piarista szerzetes, aki 18 és fél évet töltött börtönben nagyon világosan megfogalmazta azt, hogy a fiataloknak nem csupán elméleti tudásra van szükségük, hanem sokkal inkább társadalmi közegre, ahol hasonló gondolkodásúakkal lehet együtt: „[...] Alaptétel, hogy nem arról van szó, hogy hittant tanítani és egy hittananyagot feladni a gyerekeknek, hanem a csoportmunkának éppen az a lényege, hogy meg kell teremteni az ő életüket és belevezetni, belenőttetni őket a keresztény életbe, mert hiszen mindnyájunknak az a bajunk, hogy körülöttünk felrobbantották a keresztény társadalmat és

24 Balogh–Gergely 2005, 888–889.

25 A tiltást a Rendőrtiszti Akadémia egyik tankönyvében is olvashatjuk: „Az egyházak az ifjúsággal kizárólag az iskolai hitoktatás keretében, a vonatkozó minisztertanácsi határozatban előírtaknak megfelelően, valamint elsőáldozás, bérmálás és konfirmáció keretében foglalkozhatnak. Az ifjúsággal való minden más (sport, vetítés, énekkar, iskolán kívüli hittan stb.) foglalkozás megengedhetetlen.” Geréb 1969, 32.

levegőtlenül úgy élünk a világban. És magunk között és egymás számára meg kell újra teremteni, csak szűk körben a maszek alapon, de meg kell teremteni a keresztény társadalmat, ahol az ember jóban van a másikkal, ahol szórakozik, problémákra magyarázatot kap, segítséget kap. Nem egyszerően csak egy racionális anyag, mert az egy halott anyag lesz a gyerekekben, hanem ahogyan az életet kell kapnia.”²⁶ A katolikus kisközösségek az ötvenes években betöltötték hivatásukat, és olyan alternatív társadalom lehetőségét hordozták magukban, amelynek kibontakozását nem szemlélhette tétlenül az állambiztonság.

Állambiztonsági hálózat

Az 1956-os forradalom során szétesett állambiztonsági struktúra 1957. április 9-én született újjá, amikor a belügyminiszter 8. számú parancsával véglegesítette a BM központi szerveinek új felépítését.²⁷ A Politikai Nyomozó Főosztály a Belügyminisztérium alá került, és annak II. főosztályaként sorolódott be.²⁸ A „belső reakcióval” a BM II/5. osztály foglalkozott Hollós Ervin vezetésével. Az általános elhárításon belül a „klerikális reakcióval”, vagyis az egyházakkal szemben a BM II/5-c alosztály – Berényi István vezetésével – gyűjtött adatokat. Berényi munkája meghatározó jelentőségű volt, nemcsak azért, mert 1957 és 1962 között²⁹ éppen akkor irányította az egyházi elhárítást, amikor a hitoktatást végző csoportok vezetőit és tagjait perbe fogták, hanem azért is, mert elméleti megalapozását nyújtotta a „klerikális reakció” elleni operatív rendőri munkának.³⁰ Berényi sikeres működését bizonyítja, hogy a Kádár-korszak legnagyobb, egyháziakat érintő persorozatának („Fekete Hollók” ügy) megfelelő alpanyagot biztosított az operatív megfigyeléseknek és információgyűjtéseknek köszönhetően. Személyi

26 Lénárd Ödön Bánszky Éva csoportvezetőnek, 3/e rendszabály, 1960. szeptember 1-jei vétel. ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 129. (A jelentés 1960. december 3-án készült.)

27 Soós 2013, 91.

28 Takács 2010, 5.

29 Kiss–Soós–Tabajdi 2012, 66. Életrajzát részletesen lásd: <https://neb.hu/asset/php7vuVB.pdf>; a letöltés időpontja: 2021. november. 8.

30 Berényi 1963.

anyagában 1963-as keltezéssel a következő jellemzést adta róla felettese, Geréb Sándor: „Berényi elvtárs 1960-as minősítése óta mint alosztályvezető eredményesen dolgozott. Az alosztálya ez idő alatt jelentős ügyeket realizált, előrehaladt a felderítés, megerősödött hálózati állománya. Az alosztály munkájára jellemző volt, hogy a munka fő irányai és módszereiben lényegét tekintve sikerült a párt politikai követelményeivel lépést tartani. Az alosztály állományának politikai és erkölcsi helyzete az elmúlt három évben pozitívan fejlődött. A fenti eredményekben Berényi elvtársnak jelentős szerepe volt. A párt politikáját érti, azt mint parancsnok minden vonatkozásban alkalmazni tudta.”³¹ Jelenlegi ismereteink szerint a Berényi által vezetett alosztály tizenhat főt foglalkoztatott.³²

Alosztályok együttműködése

A titokban működő vallásos csoportok elleni nyomozást mégsem az egyházi, hanem az ifjúsággal foglalkozó alosztály indította meg azzal, hogy 1958. május 27-én előzetes ellenőrző csoportdosszié nyitását kezdeményezte „Fekete Hollók” néven. A dossziét 1959. január 23-án átminősítették csoportdossziévé, ezzel jelezve, hogy az operatív nyomozás során fontos adatokra bukkantak.³³ Bizonyára nem véletlen, hogy az ifjúsági alosztály kezdte meg, és a későbbiekben is elsődlegesen ők folytatták a feldolgozó munkát, hiszen a csoportok tevékenysége a fiatalokra irányult, és a résztvevők legnagyobb részét is fiatalok alkották. A szervezeti elkülönülés mégsem jelentette azt, hogy az egyházi alosztályt kihagyták volna az ügyből, erre bizonyíték Zalai Emil rendőr százados³⁴ kézzel írt kiegészítő megjegyzése az 1958. július 21-én keletkezett

31 Kiss–Soós–Tabajdi 2012, 68.

32 Berényi helyetteseként Zsiga Ferenc rendőr százados szolgált. Rajtuk kívül két csoportvezető, tíz operatív beosztott és két adminisztrátor dolgozott az alosztályon.

33 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 6. (A jelentés 1959. január 23-án készült.)

34 Zalai Emil ekkor a BM II/5-f alosztály vezetője. Életrajzát részletesen lásd: <https://neb.hu/asset/phpAFrLpe.pdf>; a letöltés időpontja: 2021. november. 8.

jelentésen.³⁵ A jelentést Simon József rendőr hadnagy³⁶ készítette, aki kezdetől fogva vezető szerepet töltött be a „Fekete Hollók” ügy dokumentálásában. Számos összefoglalót készített felettesei számára, ezzel egyik előmozdítója lett az egész ügynek. Az akció lezárulta és a tanulságok levonása után tapasztalataiból állambiztonsági tankönyvet szerkesztett.³⁷ A fenti jelentésen a következő széljegyzet olvasható: „Hollós elvtárs! Jelentem, hogy Simon elvtárs elkészítette a javaslatot. Javaslom Berényi elvtárs alosztályvezetővel³⁸ együtt az anyagot megvitatni. VII.22. Zalai százados”.³⁹ A két alosztály együttműködése nem volt zökkenőmentes, az ügy jelentőségét mutatja önmagában az a tény is, hogy több szervezeti egység összehangolt munkájára volt szükség: „Újszerű vonás az illegális klerikális ifjúsági mozgalom feldolgozásában, hogy az egyházi alosztály, illetve csoportokkal párhuzamosan az ifjúsági alosztály, illetve csoportok is ezen a vonalon fejtik ki szoros együttműködés alapján fő operatív tevékenységüket. Így biztosítjuk a mozgalomba való felülről és alulról történő behatolás szükségességét. Az egyházi és ifjúsági vonalak együttműködését sokáig zavarta a meg nem értés, ma azonban az együttműködés egyre inkább gyümölcsözővé válik.”⁴⁰

Központi és vidéki szervek együttműködése

Ezt a fajta szervezeti nehézséget csak tetézte, hogy nemcsak a központba, hanem a vidéki alosztályokra is folyamatosan futottak be az információk. A budapesti és a vidéki szervek között még nehezebben lehetett koordinálni a munkát, a jelentésekben folyamatosan visszatérő megoldandó feladatként jelentkezett a vidéki osztályok segítése.⁴¹ Ennek a segítő munkának konkrét eseménye volt,

35 Mivel a megjegyzés vázlatos és erősen rövidített, ezért az idézetet nem szó szerint, hanem az érthetőség kedvéért a rövidítéseket feloldva közöljük.

36 Személyi anyaga megtalálható: ÁBTL 2.8.1 BM Központi Fogyatéék 4921. Simon József.

37 Simon 1964.

38 Berényi István, a BM II/5-c alosztály vezetője volt ebben az időben, tevékenységéről korábban szoltunk.

39 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 7. (A jelentés 1958. július 21-én készült.)

40 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 55. (A jelentés 1959. december 12-én készült.)

41 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 48., 61–62. (A jelentés 1959. december 12-én készült.)

amikor 1960. június 27–29. között Székesfehérvárott,⁴² majd július 25–27. között Egerben⁴³ töltött három napot Simon József rendőr főhadnagy, a II/5. Osztály elhárító tisztje. Az egri kiküldetés azért is volt fontos, mert az ottani nyomozás során nem minden operatív eszköz állt rendelkezésre. A heves megyei nyomozók mozgásterét szűkítette, hogy se levéllenőrzésre (K-ellenőrzés), se titkos megfigyelésre és követésre nem rendelkeztek megfelelő anyagi fedezettel és tárgyi feltétellel, így munkájuk során a hálózattól származó információkra tudtak elsődlegesen építeni.⁴⁴ Simon József főhadnagy abban nyújtott segítséget, hogy a vidéki operatív szervek által megszerzett titkos információkat értelmezte, összegezte és segítséget nyújtott az 1960. második félévére vonatkozó operatív terv elkészítésében.

A két hálózat találkozási pontjai

A vallásos közösségek, illetve az állambiztonság számtalan ponton vált láthatóvá egymás számára. A nyomozást titokban folytató rendőrök az ügynökökön keresztül folyamatos jelzést küldtek magukról, és a feltételezett telefonlehallgatások, esetleges követések hasonlóképpen óvatosságra ösztönözték a csoportokat. A bizalmatlanság és a félelem légköre éberségre sarkallta őket. A helyzethez való alkalmazkodást jelentette, hogy tagjaikról nem írtak névsorokat, a találkozási helyekre nem egyszerre érkeztek, körültekintéssel jártak el új tagok befogadása esetén.

---

42 ÁBTL 3.1.5 O–11802/27. Fekete Hollók, 138–143. (A jelentés 1960. július 11-én készült.)

43 ÁBTL 3.1.5 O–11802/27. Fekete Hollók, 135–137. (A jelentés 1960. július 30-án készült.)

44 ÁBTL 3.1.9 V–146835/21. Hervay Ferenc és társai, 46–47. (A jelentés 1960. december 14-én készült.)

Ügynökség

Az állambiztonság számára az egyház ellenőrzésének legfontosabb eszköze az ügynöki munka volt.⁴⁵ A „Fekete Hollók” ügy kapcsán⁴⁶ a csoportok tevékenységének felmérésén kezdetben négy ügynök dolgozott, számuk azonban folyamatosan emelkedett, és 1959-re már közel félszáz ügynök⁴⁷ tevékenységét hangolta össze az alosztály. Annak ellenére, hogy viszonylag rövid időn belül nagyságrendekkel növelték az ügynökök számát, a feldolgozó munkával nem minden esetben voltak elégedettek a nyomozók. Általános hibának számított, hogy a „felderítő és feldolgozó munkát nem mélységében, hanem szélességében” folytatták.⁴⁸

Táblázat: A politikai rendőrség által foglalkoztatott ügynökök száma 1955–1960-ig.

Ügynökök létszáma és aránya					
Év	Összes	Egyházi vonal	Százalékos megoszlás	„Fekete Hollók” ügy	Százalékos megoszlás
1955	35 793	425	1,2%	–	–
1956	30 855	307	1,0%	–	–
1957	10 958	223	2,0%	–	–
1958	13 649	312	2,3%	4	1,3%
1960	13 637	317	2,3%	49	15,5%

A hálózat létszámát összefoglaló táblázatból kitűnik, hogy a „Fekete Hollók” ügynök dolgozó ügynökök száma két év alatt több mint tízszeresére nőtt. Az ügynökség teljes állományával, illetve azon belül az egyházakra dolgozók létszámával összehasonlítva még érdekesebb adatokhoz juthatunk. Az egyházon

45 „A klerikális reakció ellenséges tevékenységének felderítésére és dokumentálására valamennyi rendelkezésünkre álló operatív eszközt alkalmazzuk. Legfontosabb eszközünk azonban ebben az esetben az ügynökség.” Berényi 1963, 47.

46 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 16. (A jelentés 1958. július 21-én készült.)

47 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 54. (A jelentés 1959. december 12-én készült.)

48 ÁBTL 3.1.5 O–11802/1. Fekete Hollók, 59. (A jelentés 1959. december 12-én készült.)

belül foglalkoztatott ügynökség hatoda a „Fekete Hollók” ügynön dolgozott. Ez a nagy szám önmagában mutatta az ügy állambiztonsági szempontból kiemelt fontosságát, és előre jelezte az esetleges rendőri akció, majd a bírósági eljárások nagyságát, az egész ügy „monstre” jellegét.

Titkos megfigyelések, követések

Az operatív tisztek az ügynöki munkán túl a BM II/9. osztállyal⁴⁹ együttműködve jutottak információhoz egy-egy személyről vagy csoportról. A külső figyelmet általában környezettanulmány készítéséhez, vagy letartóztatás előtt folytattak. A vizsgálat alá vont személyt, amint elhagyta otthonát, titokban követni kezdték: útjairól, találkozásiról részletes jelentéseket készítettek, sőt azokat a személyeket is tovább követték, akikkel a nap során találkozott. Ilyen formán rengeteg adatot szereztek be egy-egy ember magánéletéről. A nyomozás titkosságát minden eszközzel fenn kellett tartani, ennek érdekében fedőnevekkel látták el mind a megfigyelt személyt, mind azokat, akikkel találkozott. A követésekről nemcsak jegyzőkönyv, hanem több esetben fényképfelvétel is készült. A nyomozók Földi Endre⁵⁰ esetében a hagyományos megfigyelésen túl, különleges eljárást alkalmaztak: Csehszlovákiába való hivatali útja során a csehszlovák állambiztonsági szervekkel együttműködve, az ő segítségükkel folytatták Földi megfigyelését.⁵¹ Barlay Ödön követésére⁵² röviddel a letartóztatása előtt került sor, és hasonlóan jártak el Lénárd Ödönnel kapcsolatban is, aki visszaemlékezése szerint⁵³ hónapok óta érezte a mozgást önmaga körül, ezért nem érte váratlanul 1961. februári letartóztatása.

49 Cseh 1999, 7. A Környezettanulmányozó és Figyelő Osztály vezetőit lásd részletesen: <https://neb.hu/asset/phpmGKiVD.pdf>; a letöltés időpontja: 2021. november. 8.

50 Földit „Építész” fedőnéven több alkalommal figyelték meg 1960. április 16. és május 28. között. ÁBTL 3.1.5. O-11521/1. Légiósok, 29–43.

51 ÁBTL 3.1.5. O-11521/1. Légiósok, 33.

52 Barlay „Barkás” fedőnéven 1960. november 24. és november 30. között vették intenzív figyelés alá. ÁBTL 3.1.5. O-11802/5. Fekete Hollók, 392–407.

53 Lénárd 1991, 3.

Titkos házkutatások

Amennyiben az operatív munka során olyan információ került napvilágra, amelynek további ellenőrzésére volt szükség, vagy új hasznos információk megszerzését tartották kívánatosnak, titkos házkutatást is elrendelhettek az állambiztonság vezetői, amelyek lakásokon vagy munkahelyeken is történhettek. Keglevich László, aki Barlay oldalán vett részt a fiatalok nevelésében, az ELTE Kísérleti Fizikai Tanszékén dolgozott. A rendőrség reményei szerint munkahelyének átkutatásával új, érdemi információkat nyerhetnek, ezért hozzáláttak a feladat előkészítéséhez.⁵⁴ A házkutatás sikerességéhez szükség volt megfelelő helyismeretre, amelyet egy „operatív kapcsolattól” szereztek be, aki Keglevich-csel dolgozott együtt. Jelentésében részletesen közölte a körülményeket, alaprajzokat készített mind a munkahelyről, mind Keglevich dolgozószobájáról. Felsorolta azokat a fiatalokat, akik nála tanultak, illetve külön „szakköri” foglalkozáson vettek részt (köztük gyanítva a hittanosokat).⁵⁵ A tanársegéd azzal a „különös” viselkedéssel hívta fel magára kollégája figyelmét, hogy rendszeresen és gondosan zárta íróasztala fiókjait, azokban az esetekben is, ha csak rövid időre távozott szobájából. Munkatársai kérdésére, hogy miért teszi ezt, a fiókjában lévő szakkönyvek biztonságára hivatkozott.⁵⁶ Talán önmagában ez a szokás nem váltotta volna ki az állambiztonság fokozott figyelmét, még akkor sem, ha az állambiztonság „operatív kapcsolata” a dokumentumok szerint alapos és igen segítőkész volt. Minden valószínűség szerint a munkahelyi házkutatáshoz a végső lökést az adta, hogy testvére, Keglevich István római katolikus pap, a Regnum Marianum mozgalom prominens tagja volt. A rendőrség feltételezése szerint a testvére bűnösségét bizonyító dokumentumokat nem otthon, hanem

54 A házkutatás megtartásának fontosságát a következőkkel indokolták: „Annak megállapítására, hogy dokumentumok valóban vannak-e Keglevich László munkahelyén lévő íróasztalában, s hogy ezeket lefotózhassuk, lenne indokolt a házkutatás. Ha találunk névsorokat, brosúrákat, füzeteket, terveket, ezeket fel tudnánk Keglevich László ellen használni. A hálózati úton felmerült egyetemi hallgatók helyzetét is tisztábban láthatnánk.” ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 308.

55 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 294–297.

56 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 307–308.

munkahelyének abban a bizonyos fiókjában tartotta.⁵⁷ Az előzmények pontos feltérképezése után hozzáláttak az akció alapos és minden részletre kiterjedő kidolgozásához.⁵⁸ A házkutatást végül 1960. október 16-án, vasárnap hajtották végre. Csak a házfelügyelő tartózkodott az egyetemen, de tőle és feleségétől titoktartási nyilatkozatot vettek, így valóban titokban tartották meg „biztonsági vizsgálatukat”. A házkutatásnak sok eredménye nem volt, csupán néhány nevet és telefonszámot találtak.⁵⁹ Az a feltételezés, miszerint Keglevich munkahelyén tart brosrúkat, névsorokat és testvérére vonatkozó titkos iratokat, nem igazolódott be.

Telefon- és lakáslehallgatások

A „Fekete Hollók” operatív dossziéiban számtalan esetben olvasható az állambiztonság lehallgató munkájának eredménye, azaz beszélgetések szó szerinti lejegyzései. A hitoktatásban vezető szerepet betöltők nagy eséllyel váltak célponttá az állambiztonság operatív munkatársai számára. A telefonok lehallgatása általános gyakorlat volt, nemcsak magánlakásokat, hanem munkahelyi telefonokat és plébániák telefonvonalait is ellenőrizték. Olyan esetről is van tudomásunk, hogy egy egész család telefonját csak azért hallgattak le, mert albérlőként náluk lakott a mozgalom egyik csoportvezetője.⁶⁰ A lakás-, pontosabban szoba-lehallgatás gyakorlata nagyobb szervezést igényelt az állambiztonság részéről. Meg kellett teremteni a lakásba való feltűnés nélküli bejutásnak és a készülék elhelyezésének. Ahhoz, hogy kiismerjék a tulajdonos szokásait, rendszerint hosszabb ideig figyelték mozgását és próbálták feltérképezni mindennapjait. Az egyik vezető nagycsaládos édesapa esetében a nyári szünetet és a család vidéki nyaralását használták fel, hogy új lakásukba beszereljék a lehallgató készüléket. A családfőhöz érkező fiatalok és barátok beszélgetéseinek rögzí-

57 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 308.

58 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 306–309.

59 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6a. Fekete Hollók, 325–326.

60 ÁBTL 3.1.5. O–11802/7. Fekete Hollók.

tése többféle haszonnal járt az állambiztonság számára. Egyfelől elsődleges forrásból származó információkhoz jutottak a kiscsoportok életére vonatkozóan, másfelől a látogatóba érkező hálózati kapcsolatuk (ügynök) magatartását ezen technikai eszközön keresztül ellenőrizték. A rendszer manipuláltsága és cinizmus mutakozik meg abban a tényben, hogy a fenti családnál arról is készült lehallgatási jegyzőkönyv, amikor 1961. február 6-án éjjel az országos rendőrségi akció keretében („Fekete Hollók éjszakája”) lakásukon házkutatást tartottak, és őrizetbe vették az édesapát.⁶¹

A konfrontáció: összehangolt állambiztonsági akció a katolikus kisközösségek ellen

A fenti epizóddal megérkezünk ahhoz a ponthoz, amikor a két hálózat nyilvánvalóvá és közvetlenül tapasztalhatóvá vált a másik fél számára. A hitoktatást és ifjúsági nevelőmunkát végző egyházi és világi személyeket az állambiztonság „Fekete Hollók” fedőnéven emlegette, és ilyen néven folytatott nyomozást ellenük 1957-től kezdve. A „Fekete Hollók” ügyben a megfigyelt csoportok felszámolására 1961. február 6-án⁶² került sor, amikor országsszerte, azonos időben a rendőrség megkezdte a házkutatásokat, illetve a letartóztatásokat. A kutatás jelenlegi állása szerint körülbelül kétszáz helyszínen történt házkutatás a „Fekete Hollók” ügygel kapcsolatban, s ennek köre a fővároson kívül kiterjedt a vidéki nagyvárosokra és kisebb falvakra.⁶³ A rendőrség azért döntött egy széleskörű, országos akció végrehajtásáról, mert erőt akart demonstrálni, és a kisközösségek résztvevőit minél szélesebb körben megfélemlíteni. A hatalom igyekezett a társadalom felé titokban tartani a katolikus hívek meghurcolását, és elszigetelt

61 ÁBTL 3.1.5. O–11802/6. Fekete Hollók.

62 Jelen terjedelmi korlátok miatt csak utalni lehet arra, hogy már 1960. november 22-én történtek házkutatások és letartóztatások, amely az országos akció főpróbájának tekinthetők.

63 Az ügy részletes leírását lásd: Wirthné 2015.

jelenségként láttatni a letartóztatásokat, valamint a néhány hónappal később megrendezett pereket. A sajtóban minimális híreket közöltek, és mélyen hallgattak arról a tényről, hogy nem négy-öt, hanem több mint nyolcvan főt állítottak bíróság elé csupán azért, mert felelősséget érezve a következő nemzedék hitbéli neveléséért, fiatalokkal foglalkoztak.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh 2017.** Balogh Dorottya: Adalékok a földosztás történetéhez az 1950 előtti Békés megye területén. In: Csikós Gábor – Kiss Réka – Ö. Kovács József (szerk.): *Váltóállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017. 639–664.
- Balogh 1980.** Balogh Sándor (szerk.): *Földet, köztársaságot, állami iskolát! Viták a magyar parlamentben 1944–1948.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1980.
- Balogh–Gergely 2005.** Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. I-II.* História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.
- Beke 1996.** Beke Margit (szerk.): *A magyar katolikus püspökkari tanácskozások története és jegyzőkönyvei 1945–1948.* Argumentum, Köln–Budapest, 1996.
- Benyhe 2015.** Benyhe Bernát: Bokor–Állam–Egyház. A Bulányi György-féle Bokor közösség, a kommunista pártállam és a magyar katolikus hierarchia. In: Török József – Tusor Péter – Tóth Krisztina (szerk.): *Katolicizmus Magyarországon a II. vatikáni zsinat korában.* MTA–PPKE ‘Lendület’ Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest, 2015. 257–325.
- Berényi 1963.** Berényi István: *A klerikális reakció ellenséges tevékenysége népi demokratikus rendünk ellen. Az operatív munka sajátosságai és feladatai ezen a területen.* Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, Budapest, 1963.
- Bögre–Szabó 2010.** Bögre Zsuzsanna – Szabó Csaba: *Törésvonalak. Apácasorsok a kommunizmusban.* METEM – Szent István Társulat, Budapest, 2010.
- Czajlik 2017.** Czajlik Nóra: Turistáskodás cserkészszellemben. Kölley György táborai. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 110–115.
- Cseh 1999.** Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve.* Történeti Hivatal, Budapest, 1999. 73–89.
- Geréb 1969.** Geréb Sándor: *Az illegális szerzetesrendek operatív ellenőrzésének tapasztalatai.* BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, Budapest, 1969.

- Havasy 1990.** Havasy Gyula (szerk.): *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989.* A szerző kiadása, Budapest, 1990.
- Ivasivka–Arató 2006.** Ivasivka Mátyás – Arató László: *Sziklatábor. A katakombacserkészlet története.* Új Ember – Márton Áron Kiadó, Budapest, 2006.
- Lénárd 1991.** Lénárd Ödön: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen. *Vigilia*, 56. (1991) 6,7,8,9. sz.
- Mezey 2015.** Mezey András: *Hittan a katakombákban. A Csongrád megyei nem hivatalos ifjúságpasztoráció története, 1946–1980.* Új Ember, Budapest, 2015.
- Kiss–Soós–Tabajdi 2012.** Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek.* L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Romsics 2005.** Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Osiris, Budapest, 2005.
- Simon 1964.** Simon József: *Hálózati munka egyes tapasztalatai a klerikális államellenes összeesküvésekben.* BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség, Budapest, 1964.
- Soós 2013.** Soós Viktor Attila: A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen. In: Ólmosi Zoltán – Szabó Csaba (szerk.): *Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”.* Magyarország a hatvanas években. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára – L'Harmattan, Budapest, 2013. 84–109.
- Soós 2017a.** Soós Viktor Attila: A Regnum Marianum ifjúságnevelő munkája. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 18–22.
- Soós 2017b.** Soós Viktor Attila: A Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesületének üldözése. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 66–71.
- Tabajdi 2017.** Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában.* Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017.
- Takács 2013.** Takács Tibor: *Besúgók a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakból.* L'Harmattan, Budapest, 2013.

- Turócziné 2017.** Turócziné Pesty Ágnes (szerk.): *Ciszterci tanúságtétel a kommunista diktatúrában*. Ciszterci Diák és Cserkész Alapítvány, Budapest, 2017.
- Várdai 2017.** Várdai Levente: Katakombacserkészzet Pécssett. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka”: Cserkészközösségek a diktatúrában*. Magyar Cserkészszövetség, Budapest, 2017. 72–78.
- Wirthné 2015.** Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. Phd disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2015.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- BFL 4. f. 9263/1961. Kemény Bertalan és társa, 109–118.
- ÁBTL 2.8.1 BM Központi Fogyték 4921, Simon József.
- ÁBTL 3.1.5 O–11521/1. Légiósok.
- ÁBTL 3.1 5. O–11802/1, 5, 6, 6a, 7, 27. Fekete Hollók.
- ÁBTL 3.1.9 V–146835/21. Hervay Ferenc és társai.

Clerical networks versus state security networks – Catholic small communities in the first half of the sixties

ABSTRACT: The end of the Second World War marked the beginning of a new era for churches. whose former political, economic and social role was radically changed. Under new circumstances, with new power players, they had to find a way to rebuild the country and normalise life.

For the majority of the Catholic believers, the ever-tightening framework for religious practice also meant that they had to create the conditions for their own spiritual development and that of their children. An important motivation for the birth of small communities was that parents were constantly looking for ways to provide their children with a religious education, where not only knowledge but also values and patterns of behaviour were transmitted. These small communities preserved the life of faith and the germs of moral and religious education as shelters, so it is no wonder that the dictatorship regarded the members of these groups as their main enemies. They were constantly under surveillance and intimidated by the state security. This paper describes the state security methods used in the investigation against the so-called “Black Ravens” in the 1960s.

KEYWORDS: persecution of religion, church life, state security, show trials, clerical networks, surveillance